ISSN 2522-1272
online ISSN 2786-8532

Scientific Notes of the Institute of Journalism, Vol. 89 (2) 2026

Journal homepage: https://nz.knu.ua/

Print Media

https://doi.org/10.17721/2522-1272.2026.89.7

Satiric Works of Ivan Bahrianyi in the Newspaper "Golos Okhtyrschyny" (1942): Sharp Criticism to the Bolshevik Regime

Alla Kobynets
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

This study examines the satirical legacy of the prominent Ukrainian writer Ivan Bahrianyi (Ivan Lozovyagin, 1906–1963) published in the newspaper "Holos Okhtyrshchyny" during the German occupation of Ukraine in World War II. The *aim* of this research was to identify Bahrianyi's wartime feuilletons, evaluate their role in exposing totalitarianism, and contextualize their significance within World War II Ukrainian journalism. While renowned for novels such as "Tiger Trappers" and "The Garden of Gethsemane", Bahrianyi's journalistic work remains a vital subject of sociopolitical and literary research. Writing under pseudonyms such as Ivan Bahryanyi, Sorok-Sorok, Don Kocherga, and S. Chernovol, he authored incisive pamphlets and feuilletons criticizing Stalinist terror, Bolshevik social and economic dogma, and Russian great-power chauvinism. Archive materials from the Security Service of Ukraine (SBU) and the Foreign Intelligence Service of Ukraine reveal that Soviet security agencies (KGB/MGB) meticulously analyzed, retyped, and cataloged his publications in an unsuccessful effort to compel his return from emigration and force a renunciation of his views. Employing functional-pragmatic analysis, content analysis, observation, textual analysis, and comparative-descriptive *methods*, this study analyzes Bahrianyi's use of hyperbole, grotesque, irony, sarcasm, and biblical motifs to expose the anti-human nature of the Soviet regime. Ultimately, the study demonstrates that Bahrianyi's journalistic works provide invaluable insights into the socio-political realities and trauma experienced by the Ukrainian population under Soviet regime.

Keywords: satire, feuilleton, newspaper, journalism, image

Citation: Кобинець, А. (2026). Сатиричні твори Івана Багряного в газеті «Голос Охтирщини» (1942р.) : гостра критика більшовицького режиму. *Наукові Записки Інституту Журналістики*, *89*(2), 82–102. https://doi.org/10.17721/2522-1272.2026.89.7.

Copyright: © 2026 **Alla Kobynets**. This is an open-access draft article distributed under the terms of the **Creative Commons Attribution License (CC BY)**. The use, distribution or reproduction in other forms is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted if it does not comply with these terms.

ISSN 2522-1272
online ISSN 2786-8532

Наукові записки Інституту журналістики, Том 89 (2) 2026

вебсайт журналу: https://nz.knu.ua/

Друковані медіа

Сатиричні твори Івана Багряного в газеті «Голос Охтирщини» (1942 р.): гостра критика більшовицького режиму

Алла Кобинець
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

У цьому дослідженні розглядається сатирична спадщина видатного українського письменника Івана Багряного (Івана Лозов'ягіна, 1906–1963), опублікована в газеті «Голос Охтирщини» під час німецької окупації України в роки Другої світової війни. *Мета* цієї праці – виявити сатиричні фейлетони Багряного, опубліковані у виданні в 1942 р., оцінити їхню роль у викритті тоталітаризму та контекстуалізувати їхнє значення в межах української публіцистики періоду Другої світової війни. Хоча письменник здобув широку популярність завдяки романам «Тигролови» та «Сад Гетсиманський», його публіцистичний доробок залишається важливим об'єктом суспільно-політичних і літературознавчих досліджень. Публікуючись під такими псевдонімами, як Іван Багряний, Сорок-Сорок, Дон Кочерга та С. Черновол, він створив низку гострих памфлетів і фейлетонів, у яких критикував сталінський терор, більшовицькі соціально-економічні догми та російський великодержавний шовінізм. Архівні матеріали Служби безпеки України (СБУ) та Служби зовнішньої розвідки України свідчать про те, що радянські спецслужби (кдб/мдб) ретельно аналізували, передруковували та каталогізували його публікації під час марних спроб змусити його повернутися з еміграції та зректися своїх поглядів. Завдяки застосуванню функціонально-прагматичного, контент-аналізу, описового, порівняльного та *методу* текстового аналізу в роботі досліджено використання Багряним гіперболи, гротеску, іронії, сарказму та біблійних мотивів для викриття антигуманної сутності радянського режиму. Зрештою, дослідження доводить, що публіцистична спадщина Багряного дає цінне уявлення про суспільно-політичні реалії та травматичний досвід українського населення за радянського режиму.

Ключові слова: сатира, фейлетон, газета, публіцистика, образ

Творча доля і весь життєвий шлях Івана Багряного (Івана Павловича Лозов'ягіна, Лозов'яги, роки життя: 1906 –1963) були позначені великими випробуваннями і боротьбою з більшовицьким режимом, яка зробила його ім'я широко відомим: журналіст, письменник, художник, громадсько-політичний діяч із Охтирки, що на Сумщині, людина високих моральних якостей і патріот України до останнього подиху.

До вивчення творчої спадщини Івана Багряного долучилися низка дослідників. Зокрема, О. Шугай, журналіст, представник Фундації ім. І. Багряного (США) в Україні. Саме йому належить ініціатива щодо спорудження погруддя Іванові Багряному в його рідному місті Охтирці на Сумщині.

Творчість І. Багряного крізь призму публікацій часопису «Українські вісті», що виходив після Другої світової війни в Німеччині, розглянув літературознавець Сергій Козак, узагальнивши його 18-річний творчий доробок на шпальтах цього видання. «Охтирський»

Алла Кобинець https://orcid.org/0000-0003-4210-7263

Цю статтю було опубліковано спочатку онлайн 01 листопада 2026 року. Вона є результатом дослідження кандидата філологічних наук, доцента Алли Кобинець, проведеного в межах теми НДР кафедри друкованих медіа та історії журналістики ННІ журналістики КНУ імені Тараса Шевченка «Медіасистема в умовах суспільних трансформацій: комунікація, смислотворення, контент та медіапрактики».

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. У розробленні дослідження, зборі, аналізі чи інтерпретації даних, у написанні рукопису спонсори участі не брали.

Електронна адреса автора для листування: Алла Кобинець, **kobynets_a@knu.ua**.

ISSN 2522-1272
online ISSN 2786-8532

період життя письменника досліджував журналіст та краєзнавець М. Попільнюх. До творчості І. Багряного зверталися також письменник, науковець та громадський діяч І. Дзюба, доктор філологічних наук, професор кафедри суспільно-гуманітарних наук Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного Т. Шарова. Ми маємо можливість ознайомитися з науковими працями таких учених: М. Жулинського, М. Балаклицького, В. Бендера, І. Бондаря, В. Гришко, І. Кочуровського. Цікавими є дослідження науковців Н. Міронець, В. Петрова, В. Проненка, В. Скрипки, М. Ситника та ін.

Творчу діяльність І. Багряного дослідники умовно розділяють на чотири періоди (Попільнюх, 2009). Перший – 1926 – 1932 рр., до першого арешту. Багряний-прозаїк постав перед читачами як поет: друга збірка «До меж заказаних», 2029 р., він виступає не лише ліриком, а й поетом громадянського звучання. Другий – 1932 – 1940 рр., нелегкий період арештів та ув'язнень. Автор не склав пера, відтак з'явилися актуальне – «З камери смертників» (1939) та ін. Третій – 1941 –1945 рр., період Другої світової війни та встановлення окупаційної фашистської влади на території України. І. Багряний написав роман «Тигролови» та поетичний – «Гуляйполе», обоє датовані 1944-м роком. Це – доба Другої світової війни й окупації України німецькими загарбниками. Четвертий період – 1944 –1963 рр., – переважно повоєнний час та еміграція. Творчість автора позначена не лише сатиричними фейлетонами на шпальтах «Голосу Охтирщини», а й драматичними творами та низкою відомих романів «Людина біжить над прірвою» (1949); його вершинним досягненням «Сад Гетсиманський» (1950), «Огненне коло» (1953), «Маруся Богуславка» (1956).

Після того, як деякі матеріали справи І. Багряного були розсекречені українськими спецслужбами, ми можемо дослідити його сатиричну публіцистику, яка відзначається не лише якісним контентом, а й демонструє чітку непримиренність автора з діями тоталітарного більшовицького режиму.

Так, у матеріалах оперативної розробки, що знаходяться в архівних фондах Служби зовнішньої розвідки України разом із довідками, агентурними повідомленнями, планами і звітами нквс/мдб/кдб, виявлено й низку творів автора, які можна віднести до сатиричної публіцистики. Їх чекісти зібрали як неспростовний доказ його «антирадянської діяльності». Ці твори були надруковані на шпальтах місцевої газети «Голос Охтирщини». Виступаючи під різними псевдонімами, І. Багряний різко критикував радянський політичний устрій, очільників тодішньої країни, засуджуючи їхні дії. Інтерес нинішньої публікації становлять окремі публікації автора періоду Другої світової війни, які мають особливу цінність з точки зору жанрології друкованого медіа. Вони відзначаються різкою критикою більшовицького режиму, що деяким чином пояснює роботу митця в газеті в окупаційний період.

Як свідчать архівні документи, одним з напрямів роботи радянських спецслужб було вивчення творів І. Багряного. Серед них важливою «доказовою базою» чекісти вважали його публіцистику «Чому я не хочу вертати на «родіну», «Ганьба рабовласникам», а також поетичну збірку «До меж заказаних». Вони та інші праці автора становили окрему справу, яка ретельно велася. Згодом до неї були долучені й окремі сторінки відомого роману «Тигролови» як неспростовний доказ антирадянської діяльності Багряного; те саме стосується навіть обкладинки поеми «Ave Maria», роману «Скелька», нарисів, що увійшли до збірки «Крокви над табором». Завершальним «акордом» були окремі сатиричні фейлетони, гострі та лаконічні. Варто сказати, що підшивка газети «Голос Охтирщини», де він працював у період окупації в роки Другої світової війни, була вилучена як важливий «речдок», а самі публікації на її шпальтах додатково передруковані на друкарській машинці і виокремлені як крамольні. Про «важливість» цього друкованого матеріалу свідчать підкреслення та коментарі чекістів, що вели справу, в текстах-передруках, які збереглися (їх ретельно опрацьовував очільник Охтирського мгб капітан Дондуков, про що свідчать

ISSN 2522-1272
online ISSN 2786-8532

підкреслення, позначки на полях у вигляді знаків оклику тощо). Вони були оформлені у вигляді «виписок» із контексту газетної шпальти, завірені «мокрою» печаткою із особистим підписом «емгебешного куратора» та його прізвищем.

Ось, наприклад, один із передрукованих з «Голосу Охтирщини» фейлетон «Інструкція дяді Самові», який був опублікований у номері 37 від 25 червня 1945 р. Увесь текст вмістився на трьох аркушах. Наприкінці останнього аркуша темно-синім чорнилом чи олівцем були підкреслені рядки, які викликали, очевидно, найбільшу зацікавленість органів.

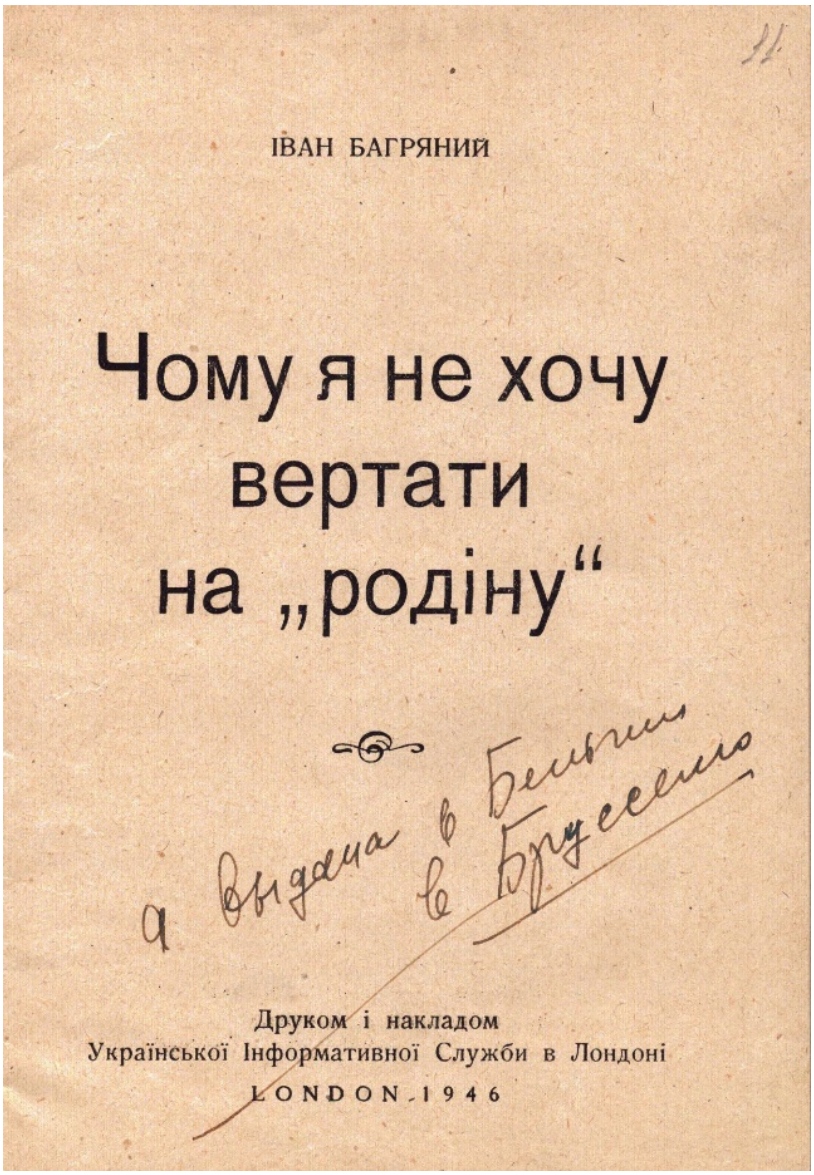
До речі, оригінал цього тексту засвідчує додана до «виписки» довідка, також із печаткою та підписом (див. скан-копії), як, зрештою, й робилося стосовно передруків інших сатиричних фейлетонів, що розвінчували сталінський режим.

Подібні підкреслювання можна побачити й на передрукованих фейлетонах «Сизиф ІІ» та «Голос народу», а також і на титулі та деяких шпальтах програмного сатирично-публіцистичного твору І. Багряного, написаного і виданого ним брошурою значно пізніше, вже в еміграції – «Чому я не хочу вертати на «родіну» (див. скан-копії).

ISSN 2522-1272
online ISSN 2786-8532

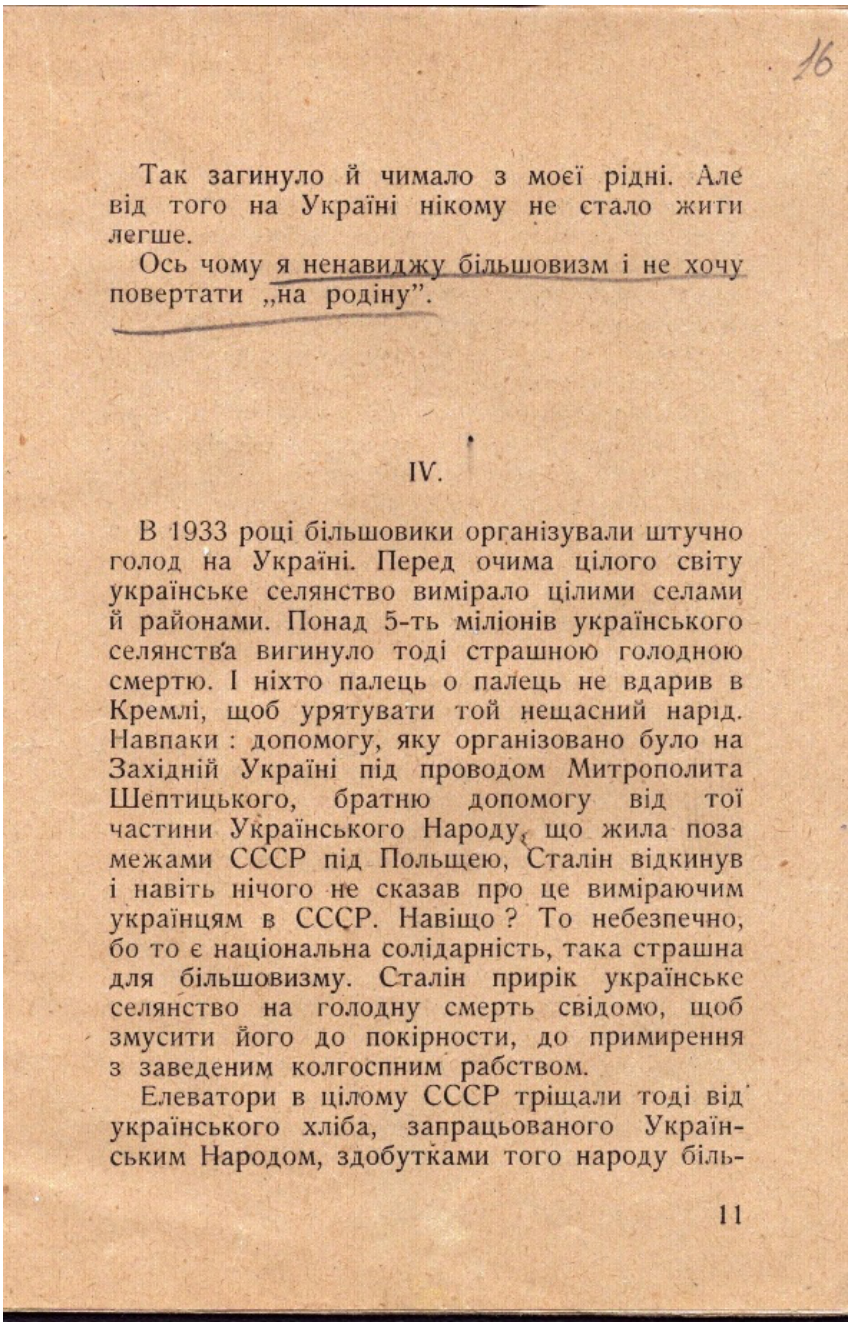
Рисунок 1

Скан-копія титульної сторінки твору І.Багряного «Чому я не хочу вертати на «родіну», виданого у 1946 р. в Лондоні

ISSN 2522-1272
online ISSN 2786-8532

Рисунок 2
Скан-копія 11-ї сторінки цього твору

16

Так загинуло й чимало з моєї рідні. Але від того на Україні нікому не стало жити легше.

Ось чому я ненавиджу більшовизм і не хочу повертати „на родіну".

IV.

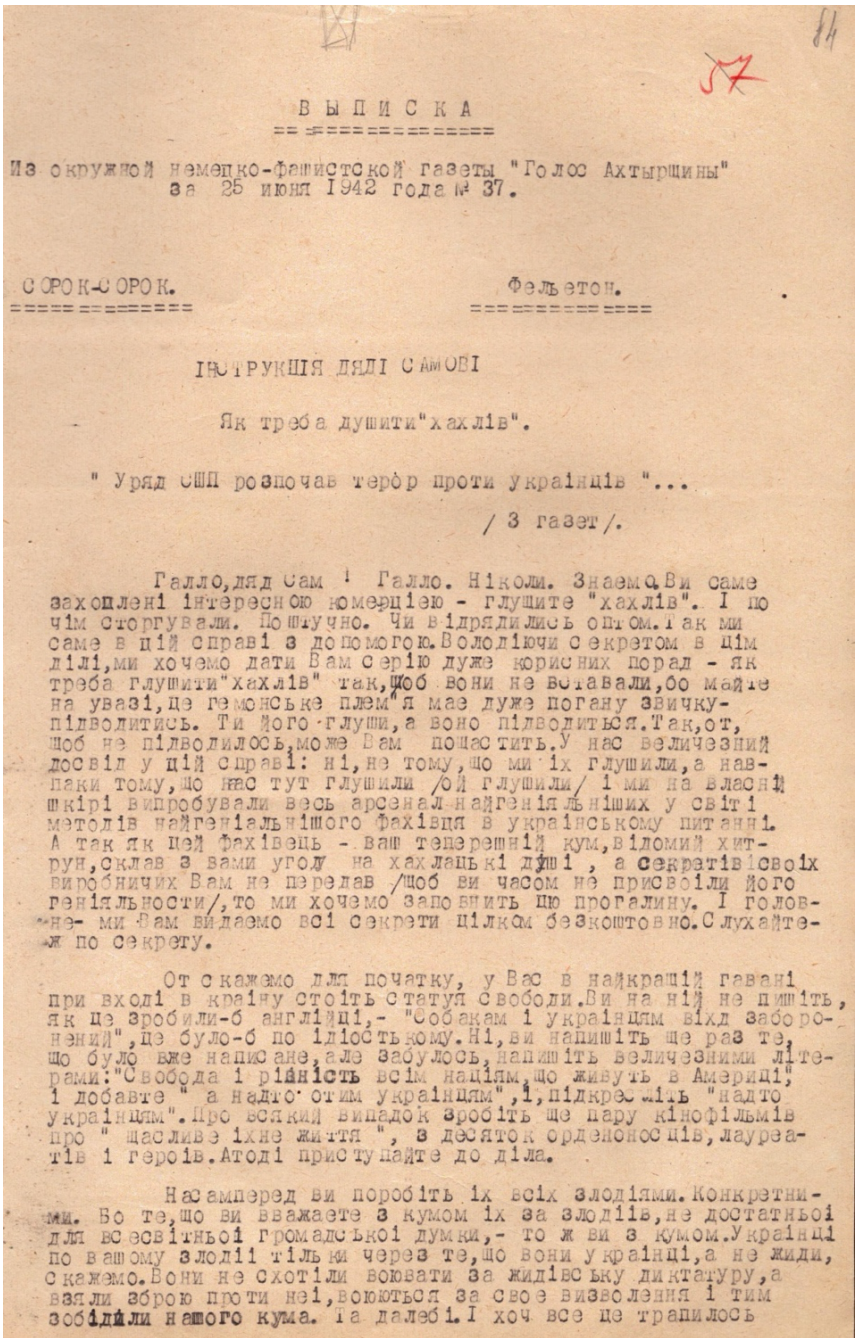
В 1933 році більшовики організували штучно голод на Україні. Перед очима цілого світу українське селянство вимірало цілими селами й районами. Понад 5-ть міліонів українського селянства вигинуло тоді страшною голодною смертю. І ніхто палець о палець не вдарив в Кремлі, щоб урятувати той нещасний нарід. Навпаки : допомогу, яку організовано було на Західній Україні під проводом Митрополита Шептицького, братню допомогу від тої частини Українського Народу, що жила поза межами СССР під Польщею, Сталін відкинув і навіть нічого не сказав про це вимираючим українцям в СССР. Навіщо ? То небезпечно, бо то є національна солідарність, така страшна для більшовизму. Сталін прирік українське селянство на голодну смерть свідомо, щоб змусити його до покірности, до примирення з заведеним колгоспним рабством.

Елеватори в цілому СССР тріщали тоді від українського хліба, запрацьованого Українським Народом, здобутками того народу біль-

11

ISSN 2522-1272
online ISSN 2786-8532

Рисунок 3
Скан-копії фейлетону І. Багряного «Інструкція дяді Самові» (на трьох аркушах)

ВЫПИСКА

Из окружной немецко-фашистской газеты "Голос Ахтырщины" за 25 июня 1942 года № 37.

СОРОК-СОРОК. Фельетон.

ІНСТРУКЦІЯ ДЯДІ САМОВІ

Як треба душити "хахлів".

" Уряд США розпочав терор проти українців "...

/ З газет /.

Галло, дядю Сам ! Галло. Ніколи. Знаємо. Ви саме захоплені інтересною комерцією - глушите "хахлів". І по чім сторгували. Почтучно. Чи відрядились оптом. Так ми саме в цій справі з допомогою. Володіючи секретом в цім ділі, ми хочемо дати Вам серію дуже корисних порад - як треба глушити "хахлів" так, щоб вони не вставали, бо майте на увазі, це гемонське плем'я має дуже погану звичку - підволитись. Ти його глуши, а воно підволиться. Так, от, щоб не підволилось, може Вам пощастить. У нас величезний досвід у цій справі: ні, не тому, що ми їх глушили, а навпаки тому, що нас тут глушили /ой глушили/ і ми на власній шкірі випробували весь арсенал найгеніальніших у світі методів найгеніальнішого фахівця в українському питанні. А так як цей фахівець - ваш теперешній кум, відомий хитрун, склав з вами угоду на хахлацькі душі, а секретів своїх виробничих Вам не передав /щоб ви часом не присвоїли його геніальности/, то ми хочемо заповнить цю прогалину. І головне - ми Вам видаємо всі секрети цілком безкоштовно. Слухайте - ж по секрету.

От скажемо для початку, у Вас в найкращій гавані при вході в країну стоїть статуя свободи. Ви на ній не пишіть, як це зробили-б англійці, - "Собакам і українцям вихід заборонений", де було-б по ідіотськи кому. Ні, ви напишіть ще раз те, що було вже написане, але забулось, напишіть величезними літерами: "Свобода і рівність всім націям, що живуть в Америці", і добавте " а надто отим українцям", і, підкресліть "надто українцям". Про всякий випадок зробіть ще пару кінофільмів про " щасливе їхне життя ", з десяток орденоносців, лауреатів і героїв. Атоді приступайте до діла.

Насамперед ви поробіть їх всіх злодіями. Конкретними. Бо те, що ви вважаете з кумом їх за злодіїв, не достатньої для всесвітньої громадської думки, - то ж ви з кумом. Українці по вашому злодії тільки через те, що вони українці, а не жиди, скажемо. Вони не схотіли воювати за жидівську диктатуру, а взяли зброю проти неї, воюються за своє визволення і тим зобідили нашого кума. Та далебі. І хоч все це трапилось

ISSN 2522-1272
online ISSN 2786-8532

да-ле-ко від вашої статуї "Свободи" ,на тій Україні, про яку ви,як божа бичця,рівно нічого не знаєте,про те ви з джентльменських почуттів до вашого кума,а нашого ката вважаєте за свій священний обов"язок піднести проти нас меч і мішки долярів . До речі,скільки ви отримали від кума авансу.Ви ж взялися до діла либонь як бізнесмен, підрядившись поштучно,бо інакше все позбавлено логіки.Але ви профан в цій справі,прийміть-же наші поради.

Ті українці,що живуть за спинами вашої статуї "Свободи",то всьому світові відомий чесний народ,бо вони навіть жидів не били.Громадська думка світу погрому проти них не виправдає.

Обдуріть же ту думку.Поробіть українців найзверстанішими злочинцями.Робиться це так:

Беріть українця і бийте.Не на вулиці,а в спеціальній камері бийте.С початку одного,бийте довго,смертельним боєм і вимагайте щоб він підтвердив,скажемо намір убити Рузвельта,або вкрасти статтю "Свободи" і одвезти її в Охтирку.Нічого. Большевики,ще й не те вибивали,довівши,що при великому бажанні немає ніяких перепон і все можливе.Раз ви покумалися,беріть з них приклад,беріть і їхній девіз " битіе /тобто буття/ определяет сознание".Або ще лобивайтесь від того українця,щоб він підтвердив існування страшного українського тресту,що здирав з американських літок шкіри,шив з них черевики й інше взуття і постачав ним найдніпрянську Україну.І не турбуйтесь,- чим безглуздіше й жахливіше,тим ймовірніше буде. Це ж доведено. І бийте добре,до смерти,бо то народ упертий і не піддається.Одного заб"єте,беріть другого,третього,десятого... Аж поки трапиться такий,що не витримає і підтвердить.Загоняйте гаїздки під нігті,садовіть на снаряд,як на палю/це дуже гарний метод,улюблений харківськими чекістами/,затискайте дверима, як кліщами,члени,сліпіть електрикою,моріть жагою,інспенюйте розстріл /або електричний стілець в умовах вашої "гуманной країни/ и т.д. і т.д.

І коли проженете отих "хахлів" з десяток через всі ці іспити,що в московських і взагалі сталінських в"язницях потепно звалися:Великий конвеєр",то досягнете наслідків таких, як Вам треба.Принаймні котромусь непритомному підсунете список "визнаних злочинців " і він підпише"власноручно ".А тоді піде весело і жваво.Не забудьте тільки підсувати й список спільників.Тоді спільників заарештовуйте і теж на"Великий конвеєр".І піде аж загуде.

За три дні ні одного -хахла" не лишиться не тільки в Північній,а навіть і в Південній Америці та її околицях.Ось побачите .Стривайте. Про головне я мало й не забув.Свідків.Ге-ж,добирайте свідків,так званих "очкарів" що полегшують справу,"ізобличая" " непокірних і впертих злочинців.Це робиться так: щоб не відкривати вдруге Америку, йдіть перевіреними шляхами-набирайте жидів,як це робили в нас.За невелику плату / за шмат ковбаси/, а то й просто з особливих симпатій до українського народу вони вам підтвердять не тільки,що на власні очі бачили,як українці хотіли вкрасти статую Свободи й одвезти в Охтирку, а й що завгодно.Ось Вам приклад з власного нашого досвіду: один такий ізраїльський син свідчив,як перед богом,що ми завербували римського громадянина КАТУЛЛА і збиралися з ним кидати бомби у вашого кума:І хоч Катулла жив за чотири сторіччя до різдва Христового,проте нас прирекли до

ISSN 2522-1272
online ISSN 2786-8532

розстрілу по ст.54- §§ 2 1 8 КК УССР. А біло й ще оригінальніш.

Вчіть і смаліть.Методи випробувані.Такими методами ваш кум Йоська за коротчий час висмалив кільканадцять мільйонів українців тут.Кільканадцять.А у вас всього один мільйон.Кумові-ю це на один зуб.Не підкачайте-ж.Кум Йосип доганяв і випереджав вас 24 роки,тепер ви його доганяйте і випереджіть.І неодмінно нарядіть процес,сенсаційний на весь світ ,під девізом:"Вороги народа пойманы с поличными!"."Українці хотіли вкрасти душу і гордість Америки "Статую Свободи і одвезти її в свою хахландію, в Охтирку або в Хухрю".

І не турбійтесь,мета-ж виправдовує засоби.

Ось так,інакше-ж бо ви їх,тих "хахлів" не впораєте, бо яке відношення маєте ви до нас,а ми до вас.І з якої це ради ви займаєтесь.Ви для нас - "приший кобилі хвіст", ми для вас " через вулицю бондар".Нехай статуя Вам і жиди хай вам, і навіть за поради ми з вас грошей не беремо.

Смаліть,бо кажуть поганому виду,нема стиду,а тим більше,що гроші ж треба заробляти.

А ми колись до Вас прийдемо.Ге-ж,ми прийдемо любонь в складі переможніх армій народів Європи і тоді ми у вас спитаємо між іншим,як ви скористалися з наших інструкцій,чи добре ви засвоїли "уроки октября",і зробимо належну оцінку ,як експерти.

А тим часом доганяйте кума в українському питанні.

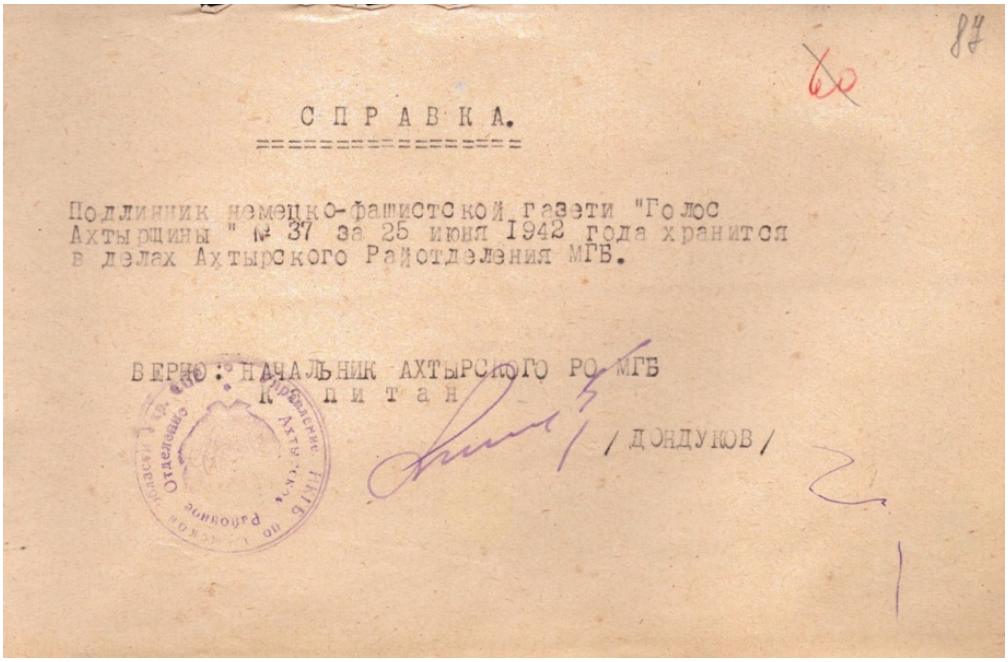
Смаліть,дяди сам.

Верно: Нач.Тульского РО МГБ
Нач.1 отд.1 т.Ан[illegible] /ЛОНДУКОВ/

ISSN 2522-1272
online ISSN 2786-8532

Рисунок 4

Скан-копія довідки, що підтверджує публікацію фейлетону в газеті з печаткою та підписом начальника Охтирського РВ мгб Дондукова

СПРАВКА.

Подлинник немецко-фашистской газети "Голос Ахтырщины" № 37 за 25 июня 1942 года хранится в делах Ахтырского Райотделения МГБ.

ВЕРНО: НАЧАЛЬНИК АХТЫРСКОГО РО МГБ
капитан
/ ДОНДУКОВ /

Теоретичне підґрунтя

Вивченням сатиричних засобів журналістики займалися В. Здоровега, Д. Прилюк, Є. Демченко, І. Михайлин, В. Святовець, Ю. Ярмиш, О. Глушко, О. Мелещенко та інші вчені. Сучасні сатиричні твори українських журналістів відкривають нові, широкі можливості перед дослідниками-пресознавцями. Однією з особливостей таких публікацій є їх ілюстративність. Основним засобом фейлетону, як вважає дослідник журналістики І. Михайлин, є художній образ. Саме завдяки цьому «автор обов'язково повинен створити образ негативного явища, в осмисленні яких показати і розкрити дві найважливіші їх особливості: соціальну шкідливість і комічну сутність» (Журналістика. Словник-довідник, 2013).

Сатирична журналістика притаманна різним етапам цивілізації. «Сатира як літературний засіб відображення дійсності з метою висміювання, викриття негативних явищ суспільного життя свої початки бере у фольклорі, громадських звичаях та обрядах» (Журналістський фах: газетно-журнальне виробництво», 2012). Її важливість у розвитку людської свідомості важко переоцінити. Значення слова французького походження «feuille» (буквально: фейле) трактується як аркуш. Тобто із самого «лона» наче випливає його невеликий розмір, що ідентифікується із розміром аркуша, сторінки. Звідси, можна припустити, і бере початок його жанрова лаконічність, адже фейлетони зазвичай писалися невеликого розміру. Започатковані ще в журналі «Основа» в середині XIX ст. сатиричні публіцистичні твори продовжували з'являтися й пізніше, у XX ст. (журнали «Шершень», «Меч» та інші). Перша українськомовна щоденна газета «Громадська думка» / «Рада» (1905–1914 рр.) також зробила свій вагомий внесок у становлення сатиричних жанрів

ISSN 2522-1272
online ISSN 2786-8532

журналістики, публікуючи на своїх шпальтах іскрометні фейлетони В. Самійленка (зокрема, і у віршованій формі, що надавало їм особливого звучання), сатиричні нотатки, що мали фейлетонне забарвлення. Варто пригадати тут його «Розмову», публікацію в трьох подачах (1906. – № 98, 114, 121), з ознаками фейлетону, оскільки вони були просякнуті гострою іронією. Принагідно згадати і фейлетон М. Черняховського «З того світу», вміщений у Раді 18 листопада 1906 р., у якому яскраво зображене протиборство двох сил: «абсолютизму» й «волі народу». Перша частина демонструє пікову ситуацію між абсолютизмом і народною волею, коли «палають огні, гримлять рушниці, вибухають бомби і тече кров…». Відкидаючи елементи містики, які були використані у вступній (публіцистичній, як висловлювався сам автор) частині, журналіст вдавався до зображення без прикрас реального життя. І це ставило його фейлетон в один ряд із кращими зразками сатири, що виходила з-під пер С. Єфремова, С. Черкасенка, Г. Чупринки, О. Кузьмінського, С. Пригари, О. Олеся (виступав у рубриці «Маленький фельєтон»; правопис часу збережений – **авт.**), М. Гехтера, Т. Онищенка та ін.

Сатиричній публіцистиці властивий широкий діапазон засобів: мовностилістичних, образних, аналітичних. Це дає змогу глибоко розкривати суть життєвих реалій під критичним кутом зору, допомагати читачам осмислювати їх, попри суспільні зміни. Професор В. Різун писав, що «журналістика різних епох – відрізняється методами роботи, подачею фактів тощо. Але незмінним для неї залишається одне: фіксація й відображення сьогодення в авторському викладі (тобто авторське інформування)…» (Різун, 2003).

Як вважають дослідники журналістського фаху, публіцистика відображає різні зміни у суспільстві, як політичні, так і соціальні, відгукуючись на ці зміни, проблеми та життєві реалії, пов’язані з ними. Публіцисти знайомлять читачів з подіями, фактами, явищами та намагаються допомогти їм осмислити їхню природу, особливості. Звідси випливає й таке важливе завдання: донести їм важливість суспільних змін чи явищ, простежити їх розвиток та розповісти про це, розкриваючи погляди, психологію людей, їхню поведінку тощо. «Осмислюючи нове, його позитивні й негативні грані, публіцист має у своєму розпорядженні могутній інструмент – логічно вмотивоване й емоційно насичене слово, яке успішно використовували його талановиті попередники. Воно містить у собі своєрідний генетичний код кращих традицій вітчизняної публіцистики і водночас відкриває необмежений простір для творчих пошуків у реалізації актуальних тем у царині нових реформ» (Журналістський фах: газетно-журнальне виробництво, 2012).

Фейлетон – це багатогранний жанр, а фейлетоніст – автор, який поєднує і викривача, і публіциста, який відкрито відображає життєві явища, в тому числі й негативні, у художній формі. У фейлетоні «…комічне підґрунтя якихось негативних явищ або ситуацій розкривається шляхом інверсійної, асоціативної розробки теми, з використанням засобів алегоричності, інакомовлення» (Журналістський фах: газетно-журнальне виробництво, 2012).

Фейлетон веде з читачами відвертий діалог, спираючись на певні факти чи явища, що присутні в реальному житті; демонструє з ними зв’язок у документальному вигляді. Тому цінність і важливість фейлетону як публіцистичного діалогу на шпальтах друкованої преси – без прикрас – є важливим моментом його звучання на тлі наявних фактів, суспільних подій та їх осмислення мовою публіцистики. В цьому, на наш погляд, полягають його цінність та вагомість.

Наявність у фейлетоні художніх деталей підсилюють його звучання, увиразнюють присутні в ньому образи та явища, оскільки саме художній деталі «…властива особлива змістова наповненість, символічна зарядженість, важлива композиційна та характерологічна функція. Через деталь значною мірою виявляється спосіб художнього мислення митця» (Словник…, 2023). Завдяки їй образ, який створює автор, стає більш виразним, яскравим і навіть деякою мірою страшним (це ми бачимо у фейлетонах І.

ISSN 2522-1272
online ISSN 2786-8532

Багряного, у яких створені ним образи постають зримими, уособлюючи та вбираючи в себе негативні суспільні явища). Адже, за словами вченого-журналістикознавця В. Здоровеги, який доводив, що публіцистику, так само, як і журналістику в цілому неможливо сприймати без ілюстративних фактів: «Образ у публіцистиці, який умовно назвемо публіцистичним образом, характеризується агітаційною пристрастю, дохідливістю, чіткістю і лаконізмом, відсутністю дрібної деталізації, а якщо говорити про відтворення образу-персонажа, то і відсутністю всесторонньої чіткої індивідуалізації, психологічного аналізу, як у художньому творі» (Здоровега, 1966).

Для сатиричної публіцистики (у нашому випадку – фейлетону) притаманні її особливі риси, активне використання троп, які підсилюють образи, змальовані сатиричним пером, а відтак сприяють глибшій, ґрунтовнішій реалізації авторського задуму. Зокрема, це порівняння (коли значно применшується статус зображуваного образу чи явища), гіпербола (коли, навпаки, перебільшуються властивості та ознаки заради створення глибшого ментального ефекту), гротеск (коли перебільшення сягає почасти ірреальних меж: переплітається трагічне з комічним у зображенні, зокрема, персонажів; гіперболізація їхніх рис та дій; викривальні слова та твердження), метафора (коли сатирик у викривальних барвах зображує бездуховність, моральну ницість своїх персонажів), порівняння (коли сам об'єкт критики зазнає відвертих принижень автором, який применшує його людську подобу, асоціюючи, наприклад, його з неживим предметом чи представником тваринного світу), алегорія (тобто інакомовлення, ототожнення образу з твариною тощо), а також сарказм та іронія.

У випадку розглянутих фейлетонів І. Багряного сарказм набуває гротескних форм. Іронія, яка простежується у фейлетонах, виражається у збиткуванні автора, коли в контексті його висловлювання, за задумом, слова, словосполучення чи навіть речення можуть мати й протилежне звучання. Підтвердженням цьому є наукове дослідження О. Глушка, який констатує, що «Фейлетону як жанру властиве інакомовлення, гротеск, іронія, сарказм. Жанр фейлетон поділяють за його ознаками. Є фейлетон з точними іменами, адресами, фактами, подіями, які мали конкретне місце. Однак існують фейлетони безадресні. Зрозуміло, що в таких творах авторська фантазія розкутіша, асоціації у створенні конкретних сатиричних образів набувають значної вибухової дії (Журналістський фах: газетно-журнальне виробництво, 2012).

Публіцист, вдаючись до застосування таких засобів, виписує образ свого персонажу через призму різних обставин та ситуацій, і особливо в сатиричних жанрах (у нашому випадку – фейлетоні) спонукає читача до емоцій, які можуть бути як позитивними (меншою мірою), так і негативними (значною мірою).

Тому, продовжуючи цю думку, варто знову звернутися до досліджень В. Здоровеги, який писав: «Насиченість словесними образами залежить також від публіцистичних жанрів. Автор нарису, репортажу, фейлетону користується образним словом значно ширше, ніж автор статті чи коментаря…

У системі образних засобів публіцистики… немалу роль відіграє і художня деталь – важливий промовистий штрих, подробиця, за допомогою якої автор намагається яскравіше, виразніше відтворити певну картину, подію, образ людини. Особливо широко деталь використовується в нарисі, памфлеті, фейлетоні; чудовий ефект дає вміле використання деталі і в публіцистичній статті, коментарі, огляді, репортажі та інших жанрах» (Здоровега, 1966).

Звертаючись до теоретичних джерел у розділі «Жанри сатиричної публіцистики», його автор, О. Глушко, спирається на дослідження Б. Стрельцова, і відповідно так систематизує фейлетонні образи: індивідуальний образ, образ-явище, образ-теза. Тому сатирично-гумористичному фейлетону властивий індивідуальний образ; проблемному, де автор намагається подати проблему як негативне явище – образ-явище, а різні предмети, елементи

ISSN 2522-1272
online ISSN 2786-8532

народної творчості та міфології, казок та ідіом – стосуються образу-тези. Будь який фейлетон, написаний майстерно, жваво, дотепно, викликає зацікавлення, збуджує читацьку уяву. Фейлетоніст має бути широко ерудованим, схильним до гумору та іронії, мати алегоричну манеру викладу, а також асоціативне та критичне мислення.

Досвідченість майстрів публіцистики (І. Багряний є, безсумнівно, одним із яскравих представників цієї когорти) сприяє розкриттю багатогранних можливостей використання різних засобів вираження, які можуть підсилювати авторський стиль, тему та ідею. Словесні образи, що народжуються в журналістській творчій уяві, можуть значно увиразнювати використовуваний фактаж, підсилювати логіку, додаючи твору чіткості та довершеності.

Метод

Методи, які були застосовні під час дослідження сатиричних публікацій Івана Багряного, зокрема, фейлетонів, вміщених на шпальтах «Голосу Охтирщини», можна окреслити так. Метод аналізу та контент-аналізу дав змогу проаналізувати теоретичні джерела та джерельну базу. Автору статті вдалося виявити головні напрямки та складники предмета дослідження, що сприяло виявленню елементів сатиричних образів як важливого текстового наповнення фейлетонів. Метод синтезу допомагав у формуванні загальної картини досліджуваного матеріалу.

Досить важливим та корисним став метод порівняння, який був застосований задля виявлення образів та їх особливостей і функцій у контексті розглянутих матеріалів. Вони відбиралися для дослідження зазначеної теми та глибшого розуміння тісного поєднання тексту та змісту, зокрема для характеристики сатиричних образів та деталей, особливостей авторського стилю. Цей метод був використаний також для оцінювання значення та важливості досліджуваної тематики, послідовності викладення текстового матеріалу. Метод ідентифікації його лише підсилив – у частині стилістичних особливостей досліджуваного газетного матеріалу, послідовності викладу для розкриття теми, для глибшого розуміння стилю автора та аналізу стилістичних особливостей фейлетонних текстів. Методи функціонально-прагматичного аналізу, спостереження використовувалися з метою відбору окремих текстових матеріалів із друкованого видання, що належать перу досліджуваного автора – для визначення лексики сатиричних публікацій; метод побудови текстів допомагав досліджувати текст від початку твору – зав'язки і до закінчення – кульмінації та розв'язки; метод опису – для характеристики образів сатиричних публікацій; метод узагальнення – у формуванні висновків дослідження в цілому. Історико-контекстуальний метод дав змогу з'ясувати історичне підґрунтя порушених автором проблем та глибше розкрити зміст його публіцистичних текстів. Також був використаний архівний-описовий метод (збір, аналіз та систематизація архівних матеріалів), оскільки тексти фейлетонів І. Багряного розглядалися з використанням архівних джерел Головного державного архіву СЗР України для дослідження та опису.

Результати та обговорення

У рамках нашого дослідження ми звертаємо увагу на третій, досить непростий період життя та творчості Івана Багряного, який працював у рідному місті Охтирці в місцевій газеті «Голос Охтирщини», де надрукував низку важливих сатиричних творів, які й стали об'єктом нашого дослідження (Кобинець, 2024).

ISSN 2522-1272
online ISSN 2786-8532

Після ув'язнення (справа 68211, Л-8381) в 1940 р. Іван Багряний не мав залишати Харків. Але він через короткий проміжок часу повернувся до Охтирки. За рік розпочалася війна. Охтирку 14 жовтня 1941 р. окупували війська нацистської Німеччини.

У нашому дослідженні ми оглянемо творчий період автора, який стосується саме цього складного і неспокійного часу. Будучи обдарованою людиною, Іван Багряний працював над створенням портретів на замовлення, пейзажів, натюрмортів тощо; йому випала можливість попрацювати на посадах художника-декоратора Харківського робітничо-селянського театру в Охтирці та очільника образотворчої студії, де діти студіювали малювання.

З відкриттям у грудні цього ж року Харкові газети «Нова Україна», І. Лозов'ягін (Лозов'яга) почав друкуватися під різними псевдонімами. Чи не найчастіше використовував псевдонім Сорок Сорок, а також відомі й інші: І. Багряний, М. Багряний, М. Василенко, М.В., С. Дорошенко, Дорошенко, В. Залуцький, Дон Кочерга, С. Кучер, І. Полярний, І. Рябовол, П. Січинський, С.К., С.С., О. Турчин тощо.

Особливо активно використовував псевдоніми під час виходу українськомовної газети «Голос Охтирщини» в Охтирці. На перших порах він мав статус позаштатного художника, а потім став автором цього видання (редактором був Іван Яценко, який раніше відбував тюремний термін як політв'язень у Воркуті); він також долучився до зовнішнього оформлення видання під керівництвом відповідального секретаря, колишнього учителя однієї із охтирських шкіл Б. Губарева. Згодом почав розміщувати на шпальтах свої малюнки та активно друкуватися.

М. Попільнюх, учитель української мови та літератури, член НСЖУ, краєзнавець, який брав участь у дослідженні «охтирського» періоду життя І. Багряного, в публікації «Охтирський етап життя та літературної творчості Івана Багряного періоду другої світової війни» (газета «Лідер», 21.04, 2009 р.) згадує, що у «Голосі Охтирщини» 2 серпня 1942 р. був вміщений вірш «Україна» за підписом Дорошенка: «Вірш простий, але в ньому вчувається багрянівський натиск» (Попільнюх, 2009). Вже пізніше, «…4 грудня 1942 р. в «Голосі Охтирщини» під рубрикою «Театр» вміщено статтю-відгук «Поза іспитом часу) про оперу «Запорожець за Дунаєм». У двох числах (94 і 95) відповідно за 09.12.1942 р. і 11.12.1942 р. побачимо статті «У світі занепаду і руїни» та «Гігантоманія» побратима по перу Івана Багряного Уласа Самчука. А статтю «Ювілей М. Грунського» в № 5 (107) за 13.01.1943 р. підписано Микола Багряний. Цікавий матеріал «Йосип Сталін продовжує свою пекельну роботу» видрукуваний у 55 (157) числі «Голосу Охтирщини» за 07.07.1943 р. Це – суто «багрянівський» стиль, хоч і без підпису. До речі, пізніше І. Багряний напише «Оду Сталіну». У наступному номері 56 (158) від 09.07. 1943 р. на другій сторінці газети бачимо статтю «СС Стрілецька Галицька Дивізія» без підпису. Та з манери викладу, лексики, експресії можемо зробити висновок, що вона належить перу Івана Багряного» (Попільнюх, 2009). За твердженнями М. Попільнюха, «Колишній літпрацівник сільгоспвідділу «Голосу Охтирщини» Олександр Діденко, який працював у газеті з серпня 1942 року по лютий 1943 року, у відвертих розмовах з автором цього матеріалу згадував, що Багряний більше спілкувався з редактором І. К. Яценком… У бесідах він розкривався як прихильник ідеї самостійності і незалежності України. Жалкував, що німці не дали розгорнутися руху» (Попільнюх, 2009).

Принагідно варто згадати слова із дослідження М. Попільнюха: «Коли у Львові почалися арешти українських патріотів, що на початку окупації вільно висловлювали свої думки щодо України, хтось із занадто національним пафосом закликав будувати по війні Україну для українців, і ті арешти поактивнішали, Іван Багряний зробив для «Голосу Охтирщини» нове кліше, на якому уже не було тризуба, а назва друкувалася двома мовами – українською, «Stimme vor Akhtyrka» – німецькою. Тоді ж Багряний заявив редакторові І. К. Яценку, що припиняє з газетою всілякі стосунки і повертається знову в Охтирський театр при Народному домі. Тут він із завзяттям пожвавив навчання дітей малюванню»

ISSN 2522-1272
online ISSN 2786-8532

(Попільнюх, 2009). Це ще одне свідчення непримиренності письменника до радянського тоталітаризму, а також усвідомлення необхідності можливих змін у житті його країни.

У 2024 р. Службою зовнішньої розвідки СБУ були оприлюднені деякі матеріали стосовно журналістської діяльності Івана Багряного в період окупації німецькими військами Охтирки, які він публікував на шпальтах газети «Голос Охтирщини». Публікації, як вважали тодішні чекісти, котрі згодом (як зазначалося вище) намагалися схилити письменника до співпраці та повернути його з-за кордону назад, до срср, були яскравим свідченням «антирадянської діяльності» автора. Його публіцистичні твори «Чому я не хочу вертати на «родіну», «Ганьба рабовласникам», а також поезії зі збірки «До меж заказаних» вивчалися оперативниками (у матеріалах, що зберігаються в архівних фондах Служби зовнішньої розвідки України, вони особливо виокремлені, мають підкреслення, ремарки).

У своїх газетних публікаціях, фейлетонах він гостро критикував сталінський тоталітарний режим, викривав російський великодержавний шовінізм. Така манера письма властива фейлетону як жанру сатиричної публіцистики, оскільки в ньому комічне та сатиричне підґрунтя розкривається шляхом «…інверсійної, асоціативної розробки теми, з використанням засобів алегоричності, інакомовлення» (Журналістський фах: газетно-журнальне виробництво, 2012). Фейлетону, як вже зазначалося вище, властиві, крім алегоричності та інакомовлення, гротеск, іронія та сарказм. Це ті «три кити», які унаочнюють його як глибокий публіцистичний жанр, що дає змогу крізь рядки прочитати, осягнути глибину проблеми, явища, дати йому оцінку тощо. Також варто ще раз додати, що дослідники жанру фейлетону фейлетонні образи поділяють на індивідуальний образ, образ явища та образ-тезу.

Ось чому тексти творів Івана Багряного так звані «експерти» передруковували і для більшої, очевидно, «надійності», скріплювали ще й «мокрою» печаткою, а також підписом очільника Охтирського райвідділу мгб Дондукова. Потім їх вивчали, розбираючи, як тепер часто вживають, на цитати. Така прискіпливість викликана, на нашу думку, саме використанням згадуваних вище фейлетонних образів, які проглядаються в кожному окремому сатиричному творі в газеті.

Так, 8 березня 1942 р., в сьомому номері, на шпальтах газети була вміщена поема «Шевченкіана», яка мала яскраво виражене сатиричне спрямування. Автор робить вступ, зазначаючи, що поема друкується вперше легально. Тут цитуємо, на наш погляд, її знакові рядки:

І грають, грають арфи золоті,
Бо Гепеу не спить, не спить, не гає часу.
Майструє іншу душу для Тараса, і «помагають» щирі земляки
Перероблять його за копійки.

Про яку «іншу душу для Тараса» тут ідеться? Відразу спадає на думку про прочитання його творчості, вигідне для влади трактування, яке приймає загал. Спотворення творчості Кобзаря не бентежило радянських владців; навпаки, так було вигідно, а отже, живі й пророчі Тарасові слова губилися в потоці «надбудованих» кимось домислів, інтерпретацій, висновків, які «заколисували» читачів. Ця поема стала своєрідним відліком у подальшому публікуванні сатиричних творів Багряного, які були спрямовані проти існуючого тоталітаризму під егідою «товариша» сталіна: на шпальтах видання у той час вони вирізнялися особливою гостротою і вміщувалися в рубриці «Фейлетон».

Так, під цією рубрикою привертає увагу твір під назвою «Сизиф ІІ» (у заголовку написано саме Сизиф – **авт.**). Спираючись на відому історію міфічного царя давньогрецького міста Ефіри (або ж Коринфа) Сізіфа, котрий безперервно і марно штовхав на круту кору великий камінь, автор (він же – Сорок-Сорок, один із псевдонімів Багряного) спочатку щиро кепкує з нього: «І так він його качає десь і досі», а потім пояснює, що Сізіфа реального ми знаємо із різних оповідей, а насправді є Сізіф ІІ, і він – дурень! Фейлетоніст

ISSN 2522-1272
online ISSN 2786-8532

пише, що Сізіф (звісно, Сізіф II – **авт**.) пхав догори камінь «найвеличнішої» епохи – і камінь звався «Світова Революція». Гора, куди він його скеровував, – незрозуміло, де починалася і закінчувалася! І звалася вона дуже цікаво: «Світовий комунізм». «А вага тая, підпорядкована всім законам фізики, падає назад. Падає і квит». І ось тут Багряний уводить образ рабів, які підпихають той камінь. Він пристрасно пише, що їх – мільйони, «…це навіть честь для них піти на «гній» для грядущих поколінь. Сидить і пускає мильні бульби і жене мільйони рабів на м'ясо «світового комунізму» («Голос Охтирщини», 1942 р., 19 лют., № 44). Тут ми можемо простежити образ явища, який можна узагальнити як образ рабства.

Прикладом яскравої антисталінської сатири є фейлетон «Перспектива», надрукований у газеті 3 травня 1942 р., у номері 22, під псевдонімом Сорок-Сорок. У ньому автор відверто пророкує кривавому іосіфу сталіну жахливу перспективу. Але спочатку був … сон. Ось так автор веде свою оповідь: «Наймудріший» та «найгеніальніший» заснув перед історією. Його гнітить страх. От увижається уві сні Красна площа, і його заряджають в гармату і стріляють із мавзолею. І ось він на тім світі… і до нього йде приятель, якого сталін не може впізнати. Далі йде перелік відомих персоналій із російської історії. «Ви так любили історичні аналогії…Грозний, Нєвскій, Кутузов, Суворов, Петро І. А ще – Гришка Отреп'єв як ваша перспектива.

Після довгого безсоння, породженого страхом перед остаточною катастрофою, «наймудріший» і «найгеніяльніший» якось заснув, сплячи над російською історією, де він відшукував історичні аналогії, щоб опертися, бо вже ні на що опертися, земля утікає з-під ніг. Земля утікає, утікає… Червона площа вирує народом… народ той вирує, потрясає руками і бушує, як море, аж мавзолей ленінський тремтить… Тоді становлять його на мавзолей… тоді заряджають його в гармату і – стріляють. І летить він, минаючи зорі… І ось він опинився на тім світі» (Головний державний архів…, т.1).

Прикметно, що іосіф сталін фігурує також у висловлюваннях І. Багряного про «викохану» ним тиранію та її близький кінець, про що свідчать матеріали розсекречених радянських спецслужб. Після смерті «вождя», розмовляючи з підісланим до нього агентом мгб, який отримав завдання від своїх кураторів переконати Багряного повернутися в срср, письменник відповів: «…сталін помер, а отже справа набуває іншого змісту… Тепер відбудуться значні політичні події. Там, у кремлі, не помиряться за владу. В срср відбудеться революція. Америка скористається цією ситуацією, цим розбратом. Буде війна. І нам випаде нагода прийти до влади…» (Головний державний архів…, т.3).

Варто звернути увагу і на інші яскраві фейлетони Івана Багряного. Що є підґрунтям кожного з нас? – замислюється автор. Насамперед, віра. Навіть розмови про потойбічний світ на тлі віри у Господні сили стають невиразними, блідими. Про це йдеться, зокрема, у фейлетоні «Окупація неба» від 14 травня 1942 р., надрукований у номері 25 за підписом Сорок-Сорок. Охтирський емгебіст Дондуков з усією ретельністю підкреслив такі рядки: «І хто признається, що він в Бога вірує, кому охота мандрувати на Колиму та в катівню. Проте контррозвідка УГБ доносить, що всі люди на Русі стверджують в один голос (а голос народу, то-ж глас божий), що чортів на Русі розвелось нині до лиха. Кажуть, що є навіть сам Люцифер; та пан антихрист тут, це він народом крутить і у всіх лихах винен, кровоненажерний та лютий». Вони гострі, і ця гострота лише підкреслює їх актуальність. Не потрібно мати семи клепок у голові, щоб не здогадатися, кого Багряний іменує «люцифером», кого – «чортами». Алегоричні образи нечистої сили із головним її представником яскраво камуфлюють головних винуватців «всіх лих». Ну а вислів «це він народом крутить» уособлює пекельний ритм радянського молоху, який переминає всіх і кожного своїми жорнами. Тут ми можемо також вважати образ-тезу ключовим засобом вираження думки автора.

Продовженням нищівної антисталінської сатири, що переростає в справжній сарказм, можна вважати також фейлетон Івана Багряного «Ванька Встанька» (псевдонім – Сорок-

ISSN 2522-1272
online ISSN 2786-8532

Сорок. Цей текст теж містить підкреслення «куратора мгб» Дондукова). Автор фейлетону, починаючи свою розповідь, пише, що сама лялька для дитячих забав була вилита з олова: її складали, а вона вирівнювалася, себто «вставала». Але ж гралися нею малі діти, божі створіння, без злих помислів.

Однак, як виявилося, бували й інші діти, більші: «великі, навіть великі з великої літери». Мовляв, великі бавляться інакше, їхні забавки – вершити долі людей. Лялька, яку як би не поламали, встає. Цікава, ванька встанька зветься».

І от лялька з назвою СРСР потрапила до рук великої «дЕтини» – «Сосо-Йосі»: «Щоб виключити конкурентів, Йоська перестріляв усіх своїх друзів, отих голоштанних дєток, що допомогли колись відняти ляльку в Колі Романова. І почав бавитись сам». «Отож як він кожного вважав за свого ворога, то взявся нищити людей, мало не всіх підряд – старих і малих. А надто на тій Україні, що не хотіла терпіти… Не хотіла, бо не пишалася з призначення підводити ляльку з дурних розваг дєток». «Погнув Йося свою ляльку, покрутив, повідбивав бебехи…». Відтак автор малює такі реалії: «Ростуть гори трупів, течуть ріки крові рабської, щоб знову була в Йосі лялька «Ванька встанька», а лялька лежить побита непоправно». («Голос Охтирщини», 1942 р., 7 черв., №44). У цьому фейлетоні яскраво розкривається не лише індивідуальний образ, а й образ явища, назва якому – сталінізм.

У фейлетоні «Інструкція дяді Самові» (підзаголовок «Як треба душити хахлів» автор з непідробним сарказмом збиткується із взятої з зарубіжної преси фрази: «Уряд США розпочав терор проти українців». Однак це повідомлення, вважає автор (Сорок-Сорок), не відповідає дійсності: «Ті українці, що живуть за спинами вашої статуї «Свободи», по всьому світові відомий чесний народ, бо вони навіть жидів не били». І тут він пропонує: «обдуріть же ту думку. Поробіть українців наймерзеннішими злочинцями. Робиться це так. 1. Бийте українців в камері, а не на вулиці. 2. Вимагайте, щоб він (українець тобто) підтвердив намір убити Рузвельта або вкрасти статую «Свобода» і відвезти її в Охтирку». Для певності, продовжує фейлетоніст, «Заганяйте гвіздки під нігті, садовіть на снаряд, як на палю (це дуже гарний метод, улюблений харківськими чекістами)». Або ще можна «Прогнати через сталінську в'язницю «Великий конвеєр». І як підсумок: «Методи випробувані. Такими методами ваш кум Йоська за короткий час висмалив кільканадцять мільйонів українців тут». Для певності, чи засвоїли «урок» або «інструкції», автор рекомендує: «і неодмінно нарядіть процес, сенсацію на весь світ, під девізом: «Врагі народа поймани с полічним». А ми потім прийдемо і спитаємо: як впоралися?», «…як скористалися з наших інструкцій , чи добре ви засвоїли урок Октября, і зробимо належну оцінку, як експерти» («Голос Охтирщини», 1942 р. , 25 лип., № 37). Тут ми бачимо, як інтерпретуються жахіття сталінської каральної машини – яскраво вираженого образу-тези, саме тієї каральної машини, що безкарно знищувала мільйони українців.

Варто звернути увагу і на текст ще одного фейлетону, «Голос народу», вміщеного в газеті від 9 серпня 1942 р., №50. У ньому йдеться про пропагандистську функцію більшовицької преси, яка мала, за словами Багряного, одне з ключових визначень – говорити з масами «на нужном языке»: народу, стверджує він, «запечатали уста тим, що звалося «большевицька преса». А газету Охтирщини «Шлях до комунізму» він ось як схарактеризував: «…це був дешевий репродуктор для трансляції голосу з Кремля». Чому? Автор дає пояснення: «В час 32 року, під час голоду на Україні, ця, як і інші подібні, газетка репетувала про ворогів, друкувала привітальні телеграми «батькові народів», подяки за щасливе життя». Так працювала більшовицька преса, яка замовчувала трагедії, що відбувалися через ворожі дії існуючого режиму стосовно населення. Натомість всі кроки злочинної діяльності приховувалися, а читачі отримували «картинки» про щасливе життя, яке благословив «батько народів» («Голос Охтирщини», 1942 р., 9 серп., № 50). Гротеск, почасти гіперболізований, проглядається в рядках не лише цього фейлетону, а й інших,

ISSN 2522-1272
online ISSN 2786-8532

вміщених у виданні. Варто ще раз згадати й фейлетон «Окупація неба» (14 травня 1942 р., № 25). Обидва ці фейлетони прикметні поєднанням образу-явища та образу-тези, які тісно переплелися між собою, і від цього головний концепт виглядає більш виразно, чітко, відзначається філософською глибиною.

Сталінізм як негативне, антилюдське та антигуманне явище знайшов своє відображення не лише в сатиричних творах (зокрема, фейлетонах), а й у багатьох інших творах І. Багряного. Він не полишав думки про те, що за Україну потрібно боротися. Важливо зазначити, забігаючи наперед, і про те, що І. Багряний розумів кінець тиранії, а також початок визвольної боротьби, яка б мала стати наступним етапом.

Про це свідчать і матеріали оперативної розробки автора. Різкі, крамольні, нищівні висловлювання проти тирана на тлі соціалістичної доби не могли пройти повз пильне око чекістської спільноти, так само не могли не дратувати її та спонукати до активних вербувальних заходів.. «З огляду на це дослідники творчості Івана Багряного відзначали унікальну здатність письменника до «кошмарного гротеску», неабиякого гумору серед відчаю, оптимізму серед трагедії воєнного лихоліття та вміння передбачати події» (Невідомі памфлети…, 2024).

Варто більш детально розглянути один із найбільш яскравих фейлетонів Івана Багряного – «Перспектива», згадуваний вище. Цей фейлетон – особливий, оскільки, на нашу думку, він увібрав як індивідуальні образи (перелічені в контексті персоналії, кожну з яких можна було розглядати і в тогочасному вимірі), так і образ явища – сталінізму, й образ-тезу, зокрема, узагальнений сатиричний символ «вождя» як негативного соціального явища, про що, власне, головна думка фейлетону.

Вже сам заголовок наштовхує читача на думку: про яку перспективу йдеться? Текст містить 18 абзаців, частина із них становить пряму мову у вигляді діалогу. Початок (зав'язка) вже пропонує читачам інтригу. Вона полягає у видінні після довгого безсоння – тяжкого, страшного, породженого перед страшною катастрофою. Після такого безсоння «наймудріший» і «найгеніяльніший» тиран нарешті впадає в сон – «сидячи над російською історією, де він вишукує історичні аналогії, щоб опертися, бо вже ні на що опертися – земля утікає з-під ніг». Образ землі, що втікає, створений так динамічно, свідчить про щось невідворотне. Не менш яскравий також образ сну, який увиразнює психологічний портрет патологічного тирана, який потерпає від страху. То чого ж боїться той, про кого пише Багряний?

Бо, як веде далі автор, перед усією Красною площею, всіяною численним людом, його … ставлять на мавзолей, заряджають у гармату і стріляють. Пролетівши поміж зір, тиран опиняється у потойбіччі, а «він же його скасував був». Тут він зустрічається з Берією, який говорить йому про різні історичні аналогії, згадує відомих персонажів. Іронічно, неприховано, із явним сарказмом. Аналогії шквалом огортають свідомість тирана. «Йоська кривавий». Ось його точне визначення. Перед сталіним «шикуються» Лойола, Каїн, Іуда. І всі простягають до нього свої руки і «кажуть щось страшне». Образ страху, який народжується начебто у свідомості тирана, свідчить про критичне мислення автора фейлетону, його усвідомлення невідворотності покарання вождя за скоєні злочини проти людяності: «Йоська далі не міг витримати і закричав несамовито». Лютий крик від страху, що виривається з горлянки тирана наприкінці фейлетону, підсилює його кривавий образ нікчемної, боязкої людини-психопата, параноїка, який вершив людські долі одним розчерком пера.

Яскрава й іронічна картина «зустрічі» тирана із останнім російським імператором Миколою ІІ: «Але я на вас у претензії, – заявляє цар. – Ви любили аналогії, а … про мене забули. Негарно так. Та спасибі вже, народ подбав, охрестивши вас моїм іменем… Еге ж. То мене називали «кривавим», а тепер уже вас називають «кривавим». Йоська кривавий. Здорово. Їй-бо. Я аж молодію. Я навіть не в претензії на вас, що ви мене спеціяльно вбили,

ISSN 2522-1272
online ISSN 2786-8532

щоб заволодіти цим моїм почесним титулом. І вже ви тепер не цурайтеся мене. Я – ваша перспектива. Але я що. Я був лише жалюгідний аматор. А ви. О, ви перевершили мене, та куди, ви перевершили всіх, навіть сам себе. О, я схиляю перед вами коліна. Віднині ваше ім'я гримітиме в віках – Йоська «кривавий». Га. Чудесна перспектива».

Ще один зустрічний – Каїн. Устами Каїна автор дорікає тирану про його звірства та вбивства не тільки щодо власної дружини, а й те, що він вбив і закатував «кільканадцять мільйонів чесних людей»: «На одній тільки Україні ви видавили понад 13 мільйонів. О, ви геніяльний із геніяльних. Ваше невмируще ім'я. Я схиляю перед вами коліна. Ви – моя аналогія, тільки збільшена в мільйони разів». Завважимо, що слово «видавили» вжите в переносному значенні. Постає відразу запитання: як можна видавити 13 мільйонів осіб? Дієслово «видавити» з'явилося не просто так. Видавити сльозу з ока – це одне, а видавити мільйони людей – зовсім інше, і саме завдяки його вживанню приходить усвідомлення сталінської тиранії і його як головного ката, котрий був дуже послідовним у власних діях.

Кінцівка фейлетону традиційно коротка і досить влучна. Вона ставить крапку в найближчій «перспективі» діяльності тирана: «А в перспективі виступають іще й іще… Страшна та перспектива, а з неї виходять і сунуться вже інші претенденти, виступають жертви всуміш з конкурентами, виступають сиві діди і малі діти. І сунуть просто цілими етапами, наступають на нього» (Головний державний архів…, т.1).

Звертаючись до форми подачі тексту у вигляді фейлетону, одного із найстаріших жанрів публіцистики, Іван Багряний методами іронії, гротеску зображує криваву постать очільника країни, для якого людське життя не вартує мідного п'ятака – такий висновок можна зробити після його прочитання. Але назва «Перспектива» звучить пророче. Крамольні висловлювання про тирана іосіфа сталіна не лише дратували представників «органів», а були приводом до переслідувань письменника, яке тривало до кінця його життя.

Цей фейлетон – адресний, з подіями, які мали конкретне місце (йдеться про мільйони закатованих та вбитих у сталінських таборах). І в цьому полягає його важливість, а також сміливість автора. Узагальнений образ явища, розкритий у фейлетоні, яскраво проступає крізь описані злочини, які безкарно здійснювалися в тоталітарному соціалістичному суспільстві.

ISSN 2522-1272
online ISSN 2786-8532

Висновки

Сатирична спадщина української журналістики багата, але з однією поправкою: її прекрасну епоху нині не продовжують нові покоління газетярів. Так, дослідник-журналістикознавець В. Здоровега з притаманною йому іронією пише: «Сумна доля у сучасній журналістиці такого веселого жанру, як фейлетон. Можливо, це пояснюється тим, що фейлетоністи, сатирики у період відомих заборон широко вдавалися до езопівської мови. Можливість говорити відкритим текстом привела до зміни акцентів, до прямої, не опосередкованої вигадкою критики. Зате замість фейлетона певні права громадянства набув у пресі такий жанр, як анекдот» (Здоровега, 2008). Ось чому ми частіше маємо звертатися до тих правдивих джерел, які залишили нам наші попередники.

Твори І. Багряного, зокрема сатиричні фейлетони, які він друкував у газеті «Голос Охтирщини» в період окупації України під час Другої світової війни, вирізняються актуальністю та чіткою тематичною спрямованістю. Сповнені яскравих образів та символів, вони цілком відповідають вимогам сатиричної публіцистики. Тому й через такий великий проміжок часу не втрачають своєї сили, викликають зацікавлення, потребують, на наш погляд, більш ґрунтовного дослідження, оскільки вони перегукуються із складними й трагічними подіями новітньої історії України (Кобинець, 2024). Звернення до цієї теми викликане оприлюдненими після розсекречення матеріалів СЗР текстами фейлетонів, що дає підставу говорити про новизну в дослідженні спадщини літератора й видатного громадського діяча.

Іван Багряний у романі «Людина біжить над прірвою» (уперше вийшов друком у 1965 р.) писав так: «Непереможним є все, що рождене для творчости, для радости й цвітіння. Відгремлять сморідні грози, відшаліють страшні гурагани залізні, одбабахкають блискавки зла й злоби… І проросте бур'янами те, чому пороcти бур'янами належить… І ввійде той чад і сморід у сиру землю, в глибини її найдальші. І тоді високо в небо підійметься сад чарівний…» (Багряний, 2016). Ці слова нині звучать особливо актуально у наших важких повсякденних реаліях, коли Україна в двобої із країною-агресором росією, що розв'язала екзистенційну війну, виборює право на власне життя. Вони ж і перегукуються із рядками з памфлету «Ганьба рабовласникам», який був виданий десятиліттями раніше, у 1955 р.: «Надійтесь! Все ж прийде час, і сонце свободи й щастя зійде над океаном народніх мук і наруги! Воно зійде над незчисленними братськими могилами замучених, але й над тотальними руїнами тюрми рабовласників, з якої встануть вільні й розковані люди. Воно все ж таки зійде!» (Головний державний архів…, т. 5).

Важливість розсекречених документів недалекого минулого, позначеного тоталітаризмом тодішнього нашого суспільства, дають змогу глибше дізнатися, як радянські чекісти системно і вперто, протягом багатьох десятиліть, «розробляли» Івана Багряного, особливо в період його життя за кордоном, і, спекулюючи родинними стосунками (адже члени його родини не емігрували, а залишилися в Україні), намагалися добитися його згоди повернутися до срср. Були залякування, дискредитація та компрометування в близькому оточенні та колі українських емігрантів, шалений моральний тиск тощо; були активні спроби посіяти зерно розбрату в діяльності партії УНП, яку він очолював. На щастя, ця діяльність тодішніх спецслужб, як бачимо, виявилася марною. І нині ми відкриваємо ще одну грань таланту Івана Багряного як журналіста-фейлетоніста.

Подяка. Висловлюю щиру подяку у сприянні в роботі над дослідженнями розсекречених архівних матеріалів Служби зовнішньої розвідки, СБУ та особисто досліднику історії спецслужб О. Скрипнику.

ISSN 2522-1272
online ISSN 2786-8532

Декларація про генеративний штучний інтелект та технології, що використовують штучний інтелект у процесі написання. Під час підготовки цієї статті не використовувалися інструменти штучного інтелекту для створення, написання або редагування тексту. Всі результати є оригінальними та отримані без допомоги ШІ. Автор несе повну відповідальність за достовірність викладених результатів, правильність використання й цитування джерел, а також за остаточний зміст статті.

Посилання

Багряний, Іван. (2016). Людина біжить над прірвою : роман. [A Man Runs Above the Abyss: A Novel]. Київ: Знання.

Головний державний архів СЗР України. [Main State Archive of the Foreign Intelligence Service of Ukraine]. Ф. 1. Спр. 10812. Т. 1. Арк. 78 – 79.

Головний державний архів СЗР України. [Main State Archive of the Foreign Intelligence Service of Ukraine]. Ф. 1. Спр. 10812. Т. 3. Арк. 202.

Головний державний архів СЗР України [Main State Archive of the Foreign Intelligence Service of Ukraine]. Ф. 1. – Спр. 10812. – Т. 5. – Арк. 442.

Журналістський фах: газетно-журнальне виробництво : навч. посіб. (2012). [Journalism Profession: Newspaper and Magazine Production: Study Guide]. Київ : Вид.-полігр. центр «Київський університет».

Здоровега, В.Й. (1966). Мистецтво публіциста: Літературно-критичний нарис. [The Art of the Publicist: A Literary-Critical Essay]. Київ: Рад. письм.

Здоровега, В. Й. (2008). Теорія і методика журналістської творчості: Підручник. [Theory and Methodology of Journalistic Creativity: A Textbook]. Львів: ПАІС.

Кобинець, А.В. (2024). Сатира Івана Багряного на сторінках газети «Голос Охтирщини». Збірник матеріалів. [Ivan Bahrianyi's Satire in the Pages of the *Holos Okhtyrshchyny* Newspaper]. Львів. https://journ.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/11/Zbirnyk-Vseukrainskoho-naukovo-praktychnoho-seminaru-z-istorii-ukr.zhurnalistyky_18.10.24.pdf.

Невідомі памфлети Івана Багряного. (2024). [Unknown Pamphlets by Ivan Bahrianyi]. https://szru.gov.ua/history/stories/nevidomi-pamflety-ivana-bahryanoho.

Попільнюх, М. (2009). Охтирський етап життя та літературної творчості Івана Багряного періоду другої світової війни. [The Okhtyrka period of Ivan Bahrianyi's life and literary work during World War II]. https://www.okhtyrka.net/content/view/3207/106/.

Словник літературознавчих термінів. Художня деталь. (2023). [Dictionary of Literary Terms. Literary Detail]. https://onlyart.org.ua/dictionary-literary-terms/hudozhnya-detal/.

Надійшла до редакції 15.09.2026
Прийнято до друку 10.10.2026
Оприлюднено 01.11.2026